

NAGY LEVENTE

Címlapmetszet és ambivalencia a horvát és a magyar *Syrena*-kötetben

In memoriam Orlovsky Géza

Széchy Károly vette észre elsőként, hogy a *Syrena*-kötet címlapmetszete Vittorio Siri (1608–1685) olasz történetíró *Il Mercurio overo Historia de'correnti tempi*, Casale (valójában Velence) második, 1645-ben (valójában 1647-ben) megjelent címlapképének imitációja. Később Pataky Dénes a metszöt is azonosította, a Nagyszombatban működő, de horvát származású Subarich György személyében. A *Syrena*-címlapon kívüli Subarich-metszeteknek Kovács Sándor Iván eredt a nyomába, és sikerült is azonosítania még öt ilyen metszetet.¹ A metaforikus utalásokkal terhelt címlapkép allegorikus értelmezési kísérletei viszonylag későn jelentek meg irodalomtörténet-írásunkban. Király György volt az első, aki a címlapmetszet vitorlájára írt sort (*Adriai tengernek Syrenaia Groff Zrini Miklos*) úgy értelmezte, hogy „a sziréna egyszerűen a költőt jelentő metafora.”² A kötetnek így ez volna a címe: *Gróf Zrínyi Miklós a költő*. Ez egyébként nem csak a vitorlán, hanem a metszettel szemben lévő címlapon is megismétlődik. Nem találtam adatot eddig arra, hogy a korban, Zrínyin kívül, a költői öntudatnak ilyen fokú megnyilvánulásáról árulkodó könyvcímet használt volna bárki is. Ezzel netán azt akarta volna sugallni Zrínyi, hogy a kötetnek nem annyira a dédapja, mint inkább ő maga a főhőse? A kötet egésze lírai önarckép? Szofisztikált 17. század közepi magyar önéletírás?

A gazdag szimbolikus potenciállal rendelkező címlapkép metaforikus értelmezésére Klaniczay Tibor vállalkozott elsőként. „A célja felé tántoríthatatlanul előretörő ember szimbóluma ez a rajz” – írta Klaniczay, és megállapítását arra alapozta, hogy a *Szigeti veszedelemben* maga Zrínyi „mint a viharos tengeren való átkelést jellemezte műve megírását.”³

¹ SZÉCHY Károly, *Gróf Zrínyi Miklós*, 3. Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1900, 176–178 (Magyar Történelmi Életrajzok) – PATAKY Dénes, *A magyar rézmetszés története a XVI. századtól 1850-ig*, Bp., Közoktatásügyi Kiadóvállalat, 1951, 20, 230 – KIRÁLY Erzsébet, Kovács Sándor Iván, „*Adria tengernek főnnforgó hajjai*.” *Tanulmányok Zrínyi és Itália kapcsolatáról*, Bp., Szépirodalmi, 1983, 235.

² KIRÁLY György, *Zrínyi és a reneszánsz*, Nyugat, 13(1920), 11–12. sz., 554.

³ KLANICZAY Tibor, *Zrínyi Miklós*, Bp., Akadémiai, 1964, 354. A második kiadásból idézem, de ez a rész teljes mértékben egyezik az első kiadás (1954) szövegével.

Nem távozik annak veszélyre hajója,
Melynek ez csillaghoz tart okos kormányja;
Hüvség, vitézség ennek calamitája [iránytűje],
Az mely ez csillagot veszteni nem hagyja.

Már én mágnesküvem portushoz hoz engem,
Szerencsésen jüttem által ez tengeren,
Immár barátimat az parton esmerem,
Mellyek nagy örömmel jüttenek énelőmben.
(XIV, 2, 3)⁴

A címlapkép tehát Klaniczay szerint az alkotói folyamat nehézségeit, de egyben annak sikeres végrehajtását is volt hivatott érzékeltetni. Másrészt viszont a címlap metszete politikai programot is jelent, hisz

a háborgó tengeren [egyébként, Siri *II Mercuri*ójának címlapékével szemben, ahol valóban háborog a tenger, a *Syrena*-féle metszeten a tenger nyugodt, N. L.] biztosan kormányzó hajós jelképezi azt a férfit is, aki ezután már a nemzet hajóját akarja biztos révbe vezetni, a hűség és vitézség iránytűjével nagy őse csillagát követve. Hogy Zrínyi valóban ennek a gondolatnak a jegyében illesztette könyve élére a szimbolikus rajzot, azt alátámasztja a báni beiktatás alkalmával mondott beszédének egy része: „Bizony nagy bölcsességre és nagy hadi tapasztalásra kell annak támaszkodnia, ki oly hatalmas hajónak, vagy inkább oly dicső királyságnak kormányát a szerencse viharos forgásában igazgatni kívánja.” Ez a kijelentés és a rajz teljesen egybevág, sőt azt is elárulja, hogy az a szél, amely a vitorlát dagasztja, a szerencsének a szele. A szerencse állhatatlan forgásával szemben kell a nemzet hajóját szilárd kézzel vezetnie, és a jó szerencse az, amely a legtöbbet segíthet: ezt fejezi ki a képen a szél által lengetett szalagon olvasható híres jelmondat: „Sors bona nihil aliud.”⁵

Klaniczay Tibor idézett megállapításaival teljes mértékben egyet érthetünk, még akkor is, ha mögötte láthatóan az az előfeltevés húzódik meg, hogy a kötet legfontosabb alkotása az eposz (az epigrammák és a szerelemes versek csak másodlagos járuléka annak), valamint hogy a mű elsődleges üzenete politikai. Klaniczay címlapértelmezése tehát maradéktalanul csak az eposzra alkalmazható, és így a kötet többi alkotása háttérbe szorul. Arról nem is beszélve, hogy a címlapkép másik két fontos szereplőjét, a sziréneket teljességgel mellőzte az interpretációja során.

Szirén-ügyben azonban bőségesen kárpótolta az olvasót Borzsák István néhány évvel Klaniczay monográfiája után megjelent tanulmánya. Borzsák felvonultatta a szirénekhez köthető gazdag jelképes értelmezések egész tárházát az *Odüsszeiától* egészen

⁴ A *Szigeti veszedelmet* a tanulmány során végig az alábbi kiadásból idézem: ZRÍNYI Miklós, *Összes művei*, szerk. és utószó Kovács Sándor Iván, s. a. r. Kovács Sándor Iván, Kulcsár Péter, Hausner Gábor, Bp., Kortárs, 2003 (Magyar Remekírók).

⁵ KLANICZAY, *Zrínyi Miklós, i. m.*, 354. Zrínyi horvát báni beiktatásakor (1649. január 14.) mondott beszédét RÁTKAY György idézi: *Memoria regum et banorum*, Bécs, 1652, 256. Magyarra Széchy Károly fordította: *Gróf Zrínyi Miklós, 1, i. m.*, 1896, 275.

a 17. századi emblémairodalomig. Ez alapján megállapítható, hogy a következő metaforikus interpretációk kapcsolódtak a szirénekhez Zrínyi korában: 1. a szirén a szerelmi csábító, az érzéki vágyak és élvezetek felkorbácsolója, aki a csábításra hajlamos gyenge akaratú férfit romlásba dönti. A Zrínyi könyvtárában is meglévő Andrea Alciato (1492–1550) *Emblematum*ában egyenesen szajhának (meretrix) nevezte a sziréneket.⁶ 2. A szirén éneke a költészet csábító, megigéző erejét jelképezi, a szirén pedig magát a bűvös szavú költőt. Ebben a jelentésben használta ezt a szót már Rimay János is, mikor Balassiról ezt írta: „Vagy Syren, vagy Circe, vagy magyar Amphion.”⁷ 3. A kereszténység térnyerésével a szirének a földi javak (pl. Dante Purgatóriumában: XIX, 19), a világi gyönyörök, sőt még az ördögi csábítás jelképeivé is váltak. Ezzel párhuzamosan Odüsszeusz az istenfélő, önmegtartóztató, mérsékletes, bölcs ember szimbólumává magasztosult. Nem kellett soká várni arra sem, hogy az árbochoz kötözött Odüsszeuszban a keresztény szerzők a keresztre feszített Krisztust ismerjék fel. Odüsszeusz hajója így az egész egyház szimbólumává is vált egyben. Kár, hogy e gazdag áttekintés után Borzsák István nem próbálta meg a három, fent említett szirénallegóriát használva értelmezni sem a *Syrena* címlapját, sem a kötet egészét.

Később Klaniczay Tibor önálló tanulmányt szentelt Zrínyi és Vittorio Siri kapcsolatának, amelyben kimerítően összevetette a *Mercurio* és a *Syrena* kötet címlapmetszetét. Klaniczay a szakirodalom régi megállapításait erősítette meg és helyezte új megvilágításba: „Zrínyi önmagát tekintette az adriai tenger szirénájának, a páncélos hajós sem lehet más, mint ő maga a költő-katona” – írta.

Figyelemreméltó változás az is, hogy míg Mercurius háborgó, viharos, addig Zrínyi nyugodt, csendes tengeren hajózik. A kép így lehetett csak összhangban az eposz XIV. énekében írottakkal, melyben a költő olyan hajóshoz hasonlítja magát, aki a szigetvári hős csillagát a hűség és a vitézség iránytűjét követve szerencsésen közeledik célja felé. [...] A költő, az Adriai tenger szirénája túl van már a veszélyeken, nincs már itt helye viharoknak, óriási hullámoknak, cikázó villámoknak.⁸

Klaniczay azt már nem részletezte, hogy milyen veszélyeken is van túl a költő, és a szirének szerepét is ismételten homályban hagyta.

Kovács Sándor Iván a *Syrena* címlapképének allegorikus értelmezésével nem sokat bíbelődött, de annál intenzívebb filológiai nyomozásba kezdett Subarich György addig ismeretlen metszetei, valamint a *Mercuri*óban található címlap velencei metszője,

⁶ Zrínyinek Alciato *Emblematum*ának (első kiadás, Augsburg, 1531) az 1567. évi antwerpeni kiadása volt meg. Talán ebből a könyvből kölcsönözte Zrínyi az egyik korai exlibrisén meglévő jelmondatot (Nemo me impune lacesset). Lásd: HAUSNER GÁBOR, KLANICZAY TIBOR, KOVÁCS SÁNDOR IVÁN, MONOK ISTVÁN, ORLOVSZKY GÉZA, *A Bibliotheca Zriniana története és állománya*, Bp., Argumentum–Zrínyi, 1991, (Zrínyi-Könyvtár, IV), 279. A továbbiakban: *BiblZrin*.

⁷ RIMAY JÁNOS, *Összes művei*, kiad. ECKHARDT SÁNDOR, Bp., Akadémiai, 1955, 45. Vö. még MARÓT KÁROLY, „Adria tengernek Syrenaia Groff Zrini Miklos”, *ItK*, 60(1956), 4. sz., 476.

⁸ KLANICZAY TIBOR, *Zrínyi olvasmányaihoz*, *ItK*, 74(1970), 5–6. sz., 687.

a Cennerné Wilhelmb Gizella által már azonosított Giacomo Piccini után.⁹ Az irodalomtörténészek által kitaposott ösvényről kissé letérve, teljesen más értelmezést adott a címlapmetszetnek Galavics Géza. Szerinte „a Szigeti veszedelem címlapja [valójában nem az eposz, hanem az egész kötet címlapja, N. L.] tehát az allegória áttételes képi nyelvén fejezi ki a költőnek és a fordítónak [azaz Zrínyi Péternek, N. L.] azt a szándékát, amelyet az irodalmi műben egyértelműbben és közvetlenebbül fogalmaztak meg: a török elleni harc vállalását és propagálását.”¹⁰ Ezt továbbgondolva vetette fel Borián Elréd azt a hipotézist, hogy „a szirének szerelme a törökkel való szövetségre gondolók allegóriája lehet. A hajó kapitánya, az Adriai tengernek Syrenája azonban elfordítja tekintetét a szirénektől, vagyis a törökökkel szövetséget tervezőktől.”¹¹ Anynyiban persze Galavics is az irodalomtörténészi hagyományt követte, hogy a kötet legfontosabb alkotásának az eposzt tartotta (innen a fenti idézet elszólása is), teljesen figyelmen kívül hagyva úgy a címlap (szirének), mint a kötet (szerelmes és vallásos versek, epigrammák) többi elemeit.

Egyébként annak illusztrálására, hogy mennyire befolyásolja értelmezésünket az az előzetes előfeltevés-rendszerünk, amellyel közelítünk az elemzendő műhöz, kiváló példa lehet Klaniczay és Galavics véleménye arról a tárgyról, amelyet a hajóban ülő személy a kezében tart. Klaniczay szerint épp a *Mercurio* címlapképe bizonyítja azt, hogy „a költő-hajós jobb kezében lévő tárgy nem más, mint papírtekercs, vagyis az elkészült mű kézírata. A mintául szolgáló Mercurius ugyanis jobb kezében saját jelvényét tartja, s baljával kormányozza hajóját. Zrínyi is bal kezével irányítja a vitorlát ezért nincs ok – mint eddig – feltételezni, hogy jobb kezében viszont a hajó kormányát fogja.”¹² Ezzel szemben Galavics szerint a két Zrínyi nem papírtekercs, hanem hadvezéri pálcát tart kezében: „Hogy a két hajós a szigetvári hős Zrínyi csillagát követi, azt az eposz szövegéből megtudjuk, de hogy ez a címlapon is a török elleni harc vállalását jelenti, azt Péter *fegyverekkel* megrakott gályája, kettejük *páncélos hadi öltözéke* s jobb

⁹ KIRÁLY, KOVÁCS, „*Adria tengernek főmforgó hajjai*”, i. m., 52–54. – KOVÁCS Sándor Iván, *A lírikus Zrínyi*, Bp., Szépirodalmi, 1985, 96–98. – CENNERNÉ WILHELMB Gizella, *Zrínyi Péter arcképei*, Folia Archeologica, 21(1970) 177–192. Piccini 1660-ban, épp a horvát *Syrena* megjelenésének évében halt meg. Minden bizonnyal az *Adrianszkoga mora Syrena* metszeteinek elkészítése utolsó munkáinak egyike lehetett. Lásd Piccini lányának, Isabella Piccininek a velencei Doge-nak 1663. november 20-án beadott kérvényét: Rodolfo GALLO, *L'incisione nel '700 a Venezia e a Bassano*, Ateneo Veneto, 132(1941) 5–6–7. sz., 154.

¹⁰ GALAVICS Géza, „*Kössünk kardot az pogányellen*”. *Török háborúk és képzőművészet*, Bp., Képzőművészeti, 1986, 79. Ugyancsak a *Szigetesi veszedelmet* tartva a kötet főművének Szilágyi András is a „hadra hívás, a mozgósítás” allegóriájaként értelmezi a címlapot. (SZILÁGYI András, *Önjellemzés és szerepvállalás. Az allegorikus portré műfajának néhány jellegzetes változata a 17-18. századból = Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai*, szerk. G. ETÉNYI Nóra, HORN Ildikó, Bp., L'Harmattan–Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, 2010, 293–295.)

¹¹ BORIÁN Elréd, *Zrínyi Miklós a pálos és a jezsuita történetírás tükrében*, Pannonhalma, 2004, (Pannonhalmi Füzetek, 50), 336.

¹² KLANICZAY, *Zrínyi olvasmányaihoz*, i. m., 687.

kezükben *hadvezéri pálca* jelzi.”¹³ (Kiemelések az eredetiben.) Hogy kinek van igaza, nehéz eldönteni: a magyar *Syrena* címlapján inkább tűnik papírtekercsnek, mint hadvezéri palcának a jobb kézben tartott tárgy. Az *Adrianszkoga mora Syrena* címlapján viszont épp fordított a helyzet: ott inkább hadvezéri pálca, mint papírtekercs. Ha jól megfigyeljük a horvát *Syrena* címlapjának jobb felső sarkában megismételt magyar *Syrena* metszetét, látszik, hogy a metsző hangsúlyosabbá és jobban láthatóvá tette a hajós kezében lévő tárgyat, talán épp azért, mert a magyar *Syrena*-beli metszeten nem volt elég világos, hogy hadvezéri palcáról vagy pergamentekercsről van-e szó. Egyébként lehet, hogy az egész pusztá imitáció, minden allegorikus utalás nélkül: Siri címlapképén Mercurius bal kezében is van egy pálca. Pontosabban mindkét kezében van valami. A bal kezében kétségkívül a Mercurius ábrázolások ókor óta meglévő kellékét, az ún. kerükeiön palcát tartja, amelyre két szárnyas kígyó tekeredik rá. A bal kezében tartott tárgy lehet éppenséggel papírtekercs is (amelyre a hírek vannak írva), mert hiszen minek lenne hadvezéri pálca Mercurius kezében? Az kétségtelen, hogy Subarich Mercuriusnak a bal kezében lévő palcáját/papírtekercsét imitálta.

A címlapértelmezések sorában legutóbb a legtöbb újdonságot kétségkívül Kiss Farkas Gábor elemzése hozta.¹⁴ A szerző részletesen és körültekintően vetette össze a *Mercurio* és a *Syrena* címlapképet, és sikerült megállapítani, hogy teljesen eltérő üzenete van a két képnek. Siri esetében az embléma a publicista ars poeticáját közvetíti: a hírvivő Mercuriust hiába szeretnék a szirének anyagi javakkal (bőségszarut kínálnak neki) elcsábítani, ő biztos kézzel kormányozza tovább hajóját. Egyszóval az igazat, csakis az igazat fogja majd megírni. „Zrínyinek rokonszenves lehetett az Igazság, a történetírói hűség hangsúlyozása a képen, hiszen ő maga is arra kérte Szűz Máriát, hogy »úgy írassak, mint volt«, de az egész kép összeállítása témájában legalább annyira idegen volt az eposztól, mint egy újság az irodalmi műtől” – írja Kiss Farkas Gábor.¹⁵ És valóban, a *Syrena*-kötet címlapja nem az újságíró, hanem a költő ars poeticáját közvetíti. Még az imitáció is irodalmi: a minta Marino *Galeriájának* második, a szobrokkal foglalkozó könyvének a bevezetője volt. A hajóban ülő költőt (aki egyébként maga is szirén) a nagyravágyást, kevélységet (*superbia*), valamint gyönyört (*delizia*) jelképező szirének igyekeznek elcsábítani. Kiss Farkas Gábor azt is kimutatja, hogy ez a megoldás nemcsak irodalmi, hanem abból a teológiai hagyományból is táplálkozhatott, miszerint a kevélység az egyik legfőbb bűn, mivel az az Isten iránti gyűlöletből fakad. Egyszóval, és ezt már én teszem hozzá, a *Syrena* címlapképében az is benne van, hogy Zrínyi nem gyűlöli Istent, így nem is lázad ellene, hanem elfogadja az Isten által neki rendelt sorsot. És kiválóan illik ebbe a képbe a *Sors bona nihil aliud* jelmondat is.

Mindezek után néhány apró megjegyzés. Klaniczay monográfiájának megjelenése után alaptétellé vált, hogy az *Adriai tengernek Syrenaja Groff Zrini Miklos* típusú

¹³ GALAVICS, *i. m.*, 79.

¹⁴ KISS Farkas Gábor, *Imagináció és imitáció Zrínyi eposzában*, Bp., L'Harmattan, 2012, 123–135.

¹⁵ KISS, *Imagináció és imitáció Zrínyi eposzában*, *i. m.*, 124.

címadás egyik legfontosabb mintája az lehetett Zrínyi számára, hogy „a nápolyi Marino a Tirrén-tenger ’szirénájának’ nevezte magát”.¹⁶ Nos, jómagam egyetlen adatot sem találtam arra, hogy Marino saját magát, vagy bárki más Marinót, a Tirrén-tenger szirénájának nevezte volna. Azon a helyen, amelyre Klaniczay állításának igazolása végett hivatkozik, Kardos Tibor ezt írta:

Marino Nápoly szülötte volt: a hitrege szerint Nápoly közelében éltek a szirének a tengerparton, ezért a Thyrrheni tengert a „szirének tengerének” nevezték. Midőn Marino diadalmentben bevonult Nápolyba, úgy üdvözlik, mint „egy új tengert”, amely a „nemes szirén tengerébe torkollik”. Marino költészetének sokat használt kelléke a „szirén”, s nyomán Zrínyi is többször használja. [...] A *Strage degli Innocenti* ajánlásában Alba hercegnek, Nápoly kormányzójának dicséretét így fejezi be [Marino]: „Ügy hogy nem csak az én szirénám ünnepli és énekl boldogan híres tetteidet, hanem a Tyrrheni tenger hangos habja is a te halhatatlan nevedet mormolja.”¹⁷

Annak ellenére, hogy Marót Károly már 1956-ban figyelmeztetett arra, hogy a „Kardostól felhozott adatok betű szerint nem jogosíthatnak a Klaniczaynál olvasható kijelentésre, hogy ti. Marino a »Tirrén Tenger Szirénájának« nevezte volna magát”,¹⁸ Klaniczay ötlete töretlen népszerűségnek örvend a Zrínyi-szakirodalomban a mai napig. Marino a *Strage degli innocenti* első énekét valóban Antonio Álvarez de Toledo (1568–1639) magasztalásával kezdi, és saját költészetét valóban szirénának nevezi, de saját magát nem nevezi a Tirrén tenger szirénájának, csupán annyit állít, hogy az ő szirénája (költészet) és a Tirrén tenger habjai is Antonio Álvarez halhatatlan nevét mormolják. Íme a Kardos által idézett eredeti olasz szöveg is:

Si che lieta non pur celebra, e canta
La mia Sirena i tuoi famosi gesti
Ma di tutto il Tirren l'onda sonora
Il tuo nome immortal mormora ancora.¹⁹

Marino eposza posztumusz 1632-ben jelent meg (Marino 1625. március 25-én halt meg) először unokaöccse, Francesco Chiaro kiadásában. A második, Giacomo Scaglia által sajtó alá rendezett és Velencében 1633-ban kiadott változatban (Zrínyi könyvtárában ez a kiadás volt meg)²⁰ a kötet elején Marinónak dedikált verseket találunk. Mindjárt az első versben, Marino barátja, Claudio Achillini (1574–1640), tengeri szirénának („La Marina Sirena / Benche sotterra essangue / In questo Mar di sangue

¹⁶ KLANICZAY, *Zrínyi Miklós, i. m.*, 353. Az első kiadásban a hivatkozott oldalszám: 240.

¹⁷ KARDOS Tibor, *Zrínyi, a költő a XVII. század világában*, ItK, 42(1932), 2. sz., 153–163, ill. 3. sz., 261–273. Jómagam a Zolnai Béla könyvtárában meglévő és Zolnai által megjegyzetelt különlenyomatot használtam. Ebben a hivatkozott lapszám: 11.

¹⁸ MARÓT, *i. m.*, 476.

¹⁹ KARDOS, *i. m.*, 161.

²⁰ *BiblZrin*, 293–294.

/Rinova il canto...”) nevezi Marinót, aki elmerülve a vér tengerében (utalás a Heródes által lemészároltatott gyerekek kiontott vérére) kezdi újra énekét, amellyel a vérből új életet varázsol (utalás arra, hogy a gyerekek vére valójában Krisztus megváltást hozó kiontott vérének a szimbóluma). Nyilván sok más adatot is hozhatnánk még arra, hogy Marino szirénnek nevezte a költőket, vagy magát Marinót nevezték szirénnek, annál is inkább, mert Marinót már csak neve miatt is (marino olaszul azt jelenti, hogy *tengeri*) könnyen kapcsolatba lehetett hozni a tengerben lakó szirénekkel. A metafora azonban kétélű volt, és ezt Marino kritikusan ki is használták. Így például az egyik leghíresebb korabeli antimarinista író, Tommaso Stigliani (1573–1651) az *Il Mondo Nuovo* (1617) című művének egyik strófájában a következőket írta (saját [?] prózai fordításban, N. L.): „Ebben a folyóban, vagy a közeli tengerben / él csodálatos végtagjaival a halember, / kit másképp tengeri lovagnak neveznek, / igazi bestia, jóllehet közönséges embernek tűnik, / de lelkét kivéve vadállat, / még akkor is, ha látszatra hasonlít ránk, / az álnok szirén fia, / és ha igaz amit mondanak, olyan is, mint az anyja.”²¹ A félig ember, félig hal tengeri lovagban (il cavalier marino) természetesen mindenki rögtön ráismert Marinóra, így aztán hosszan tartó irodalmi vita kerekedett az ügyből. Marino Stigliani gúnyolódásaira a már említett Achillinihez írt híres levelében reagált, amelyet a *La Sampogna* című művének már első kiadásában (Párizs, 1620) nyomtatásban is közölt. „Hogy én a szirén fia vagyok, nem tagadom, sőt dicsekszem vele” – írta válaszul az íróniára.²² A szirén, akit anyjának vallott Marino, nem más, mint Nápoly legendás alapítója és névadója: Partenope. A legenda szerint ő egyike volt azon sziréneknek, akik Odüsszeusznak énekeltek. Amikor látta, hogy csábító énekének Odüsszeusz ellenáll, bánatában öngyilkos lett. Megaride szigetén temették el, de testét a tenger arra a helyre sodorta, ahol ma Nápoly áll, így a várost róla nevezték el.²³ Marino szimbolikusan tehát Partepone szirén költőfiának vallotta magát,

21 „In questo fiume, e per lo mar vicino,
vive il Pesciuom con sue mirabil membra:
detto altramente il cavalier marino,
verace bestia, bench'al vulgo uom sembra:
che nulla, fuorchè l'alma, ha di ferino,
e quasi nostra immagine rassembra:
figlio della Sirena ingannatrice,
ed alla madre egual, sè 'l ver si dice.” Idézi: Mario MENGHINI, *La vita e le opere di Giambattista Marino*, Roma, 1888, 288.

22 „Ch'io mi sia figliuolo della Sirena, nol nego, anzi mene vanto.” (Giambattista MARINO, *La sampogna*, Venezia, 1637, 25). Azért idéztem ezt a kiadást, mert Zrínyi is ezt használta: *BiblZrin*, 293. Az Achillinihez írt levélről lásd: KIRÁLY, KOVÁCS, *i. m.*, 95–96. – KOVÁCS, *A lírikus Zrínyi, i. m.*, 124–125. – KISS, *Imagináció és imitáció Zrínyi eposzában, i. m.*, 48. – BENE Sándor, *Szirének a térképen. Zrínyi Miklós, Zrínyi Péter és az irodalomtörténet földrajza = Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*, szerk. BENE Sándor, FODOR Pál, HAUSNER Gábor, PADÁNYI József, Budapest, MTA BTK, 2017, 43.

23 Dinko FABRIS, *La città della sirena. Le origini del mito musicale di Napoli nell'età spagnola = Napoli viceregno spagnolo. Una capitale della cultura alle origini dell'Europa moderna (sec. XVI-XVII)*, 2, a cura di M. BOSSE e A. STOLL, Napoli, La Scuola di Pitagora, 2001, 473–501.

de soha sem nevezte magát a Tirrén-tenger szirénájának. Használta viszont ezt a kifejezést egy mára már szinte elfelejtett 17. századi milanói költő, Francesco Ellio, aki egy bizonyos Virginia Ramponi (művésznevén Florinda, Virginia Ramponi, comica Fedele detta Florinda) nevezetű velencei színésznőnek írt 1612-ben egy *La Sirena del mar Tirreno* (A Tirrén-tenger szirénája) című verset. A címen kívül egyetlen szó sem esik a versben sem a szirénekről, sem a Tirrén tengerről, annál több Florinda antik női hősöket (pl. Medea) túlszárnyaló szépségéről. Ellio verse 1618-ban nyomtatásban is megjelent Milánóban Giovanni Battista Bidelli (1580–1654) kiadásában: *Gl'idillii di diversi ingegni illustri del secolo nostro*.²⁴ Bidelli nemcsak nyomdász, hanem könyvkereskedő is volt. Zrínyi könyvtárában egy Bidelli által kiadott kolligátum meg is található, amely a híres hadvezér Giorgio Basta két művét (*Il maestro di campo generale di Giorgio Basta*, 1625, *Il governo della cavalleria leggiera*, 1625) tartalmazza.²⁵ Ennek ellenére eddig nem került elő olyan filológiai adat, ami azt bizonyítaná, hogy Zrínyi ismerte Ellio *La Sirena del mar Tirreno* című stanzáját, habár teljességgel nem zárhatjuk ki ennek a lehetőségét sem.

A fentiek alapján úgy vélem, hogy egyelőre nincs egyetlen olyan biztos adtunk sem, amely azt bizonyítaná, hogy Marino saját magát vagy valaki más Marinót, a Tirrén-tenger szirénájának nevezte volna. Az *Adriai tengernek Syrenaia Groff Zrini Miklós* vitorlafelirat, amelyet egyben nyugodtan tarthatunk az egész kötet címének is, véleményem szerint Zrínyi egyéni zseniális leleménye, és nem Marino jelmondatának az imitációja. Megalkotásában Zrínyi nyilván felhasználta a rendelkezésére álló szirénértelmezésekhez köthető antik, olasz és magyar irodalmi hagyományt, de akkor is olyan eredeti invencióval van dolgunk, amely által annak megalkotóját méltán sorolhatjuk a meghökkenítő concettókat gyártó legzseniálisabb barokk költők sorába. Az sem kizárt, hogy a *La Sampognában* közölt Achillinihez írt levelet olvasva Zrínyinek akár tudomására is jutott a korabeli marinista-antimarínista irodalmi vita, és így címadásával nyíltan a marinisták oldalára állt, de hát ezt az utalást rajta kívül valószínűleg egyetlen magyar kortárs olvasója sem érthette. Abban viszont teljes mértékben igaza van Bene Sándornak, hogy a vitorlán olvasható címirat mégis csak „legszorosabban Marinóhoz kapcsolja a szerzőt [Zrínyi Miklóst], aki hasonlóan mintájához, egyszerre pozitív és negatív jelentésben használja a szirén-allegóriát (saját költészetét s egyszersmind a kí-sértő, ártó hatalmat jelöli vele)”²⁶

Ha a hajóban ülő és a költő Zrínyit jelképező páncélos vitéz maga is szirén, felmerül a kérdés: mi a viszonya a tengerben úszkáló másik két szirénhez? Miért akarna elcsábítani két szirén egy harmadikat? Vajon azok is a bűvös szavú költő szimbólumai? Vagy esetleg valami egyébnek lennének az allegóriái? Miért kagylóformájú hajóban ül

²⁴ A *La Sirena del Mar Tirreno* modern kiadása: Luigi RAST, *I Comici Italiani*, Firenze, Fratelli Bocca, 1905, 149–151.

²⁵ *BibliZrin*, 236.

²⁶ BENE, *Szirének a térképen*, i. m., 43.

a szirén Zrínyi, amikor a kagyló egyértelműen a szerelemre csábító szirén attribútuma? A Siri-féle címlapon egyértelmű, hogy a vízből kiemelkedő szirének nem a költő és a költészet, hanem a csábítás szimbólumai. A bal oldali férfi szirén bőségszarut (habár lehet kagyló is) nyújt a hajóban ülő Mercuriusnak, ez – Kiss Farkas Gáborral egyetértve – a publicista történetíró anyagi megvesztegetési kísérletét szimbolizálja. A jobb oldali női szirén viszont már egyértelműen kagylót nyújt Mercuriusnak. A tengeri kagylóról, mint a Vénusz-ábrázolások egyik elengedhetetlen tartozékáról, épp Kiss Farkas Gábor könyvében olvashatunk remek eszmefuttatást. „Vénusz – írja a szerző – egyértelműen a Luxuria, a Bujaság, vagy a korabeli magyar nyelv szerint paráznaság szimbóluma.”²⁷ A csábítás eszköze ez esetben a szerelem volna? Könnyen elképzelhető. A hajóban ülő Mercuriusnak tükröt tartó nőalak – ismét csak egyetértve Kiss Farkas Gáborral – nem lehet más, mint az Igazság, a *nuda Veritas*. A tükörbe pillantó Mercurius saját magát látja viszont. Egyszóval ez a tükör hűen tükrözi vissza az igazságot, nem ferdíti el. Nem tudok másra gondolni, mint arra, hogy ebben az esetben a tükör magának a műnek a szimbóluma. Ahogy a Veritas kezében tartott tükör hűen tükrözi vissza Mercurius képmását, úgy Siri műve is minden ferdtetés nélkül fogja tükrözni a valóságot.

A magyar *Syrena* metszetén a Zrínyi költő-szirénnek kagylót nyújtó szirén a *Mercurio* címlapján látható, szintén jobb oldali szirén imitációja. A bal oldali szirén viszont már teljesen egyedi alkotás, és minden bizonnyal Zrínyi elképzelése húzódik meg mögötte. A Sirinél lévő férfiszirén bőségszarut nyújt a hajóban ülő Mercuriusnak, Zrínyinél viszont női szirén van és ügyet sem vet a hajóban ülő Zrínyire, hanem szépítkezik: egy tükröt tart kezében, és fésülködik. A tükröt tehát nem az igazság istennője (mint Sirinél), hanem egy szirén tartja. De ez a tükör sem torzít, hisz a szirén saját arcát látja viszont benne. Ha a tükör a művet, a szirén pedig a költőt szimbolizálja, akkor mindez az eposz első énekének ötödik strófáját juttatja eszünkbe: „Adj pennámnak erőt, úgy irhassak, mint volt.” Egyszóval a költő Zrínyi ugyanúgy az igazat és csakis az igazat fogja írni, mint a jelenkor történetét megíró Vittorio Siri. Az „Adj pennámnak erőt, úgy irhassak, mint volt” sor természetesen nemcsak a címlapmetszettel hozható összefüggésbe, hanem irodalmi imitáció is egyben. Bene Sándornak sikerült is azonosítania a pontos forrást, ami nem más, mint Torquato Tasso átírt eposza a *Gerusalemme conquistata*. Tasso a *Liberata* invokációját átírva a *Conquistatában* „az égi kart vezető Apollónt mint Krisztus allegóriát szólítja meg, azt kérve tőle: sugallja neki amit mondjon és ahogy mondja, a helyes hangot (i chiari accenti). Zrínyi pontosan ezen az úton jár, amikor nem mentegetődzik az egyébként is nagyon visszafogottan adagolt édes mesék miatt, hanem az igazat mondáshoz szükséges erőért fohászkodik – s egyúttal tudatosan keveri a két Tasso-invokáció elemeit” – írja Bene Sándor.²⁸

²⁷ KISS, *Imagináció és imitáció Zrínyi, i. m.*, 125.

²⁸ BENE SÁNDOR, *Szigeti veszedelem: fikció, valóság és a halál pedagógiája = „Vár állott...” Tudományos történeti konferenciák, Vajdahunyadvár, 2013-2016*, szerk. HERMANN RÓBERT, Budapest, LineDesign, 2017, 148.

Kiss Farkas Gábor a *Syrena* címlap-kompozíciójában „szándékolt elmésséget, *arguti-át*” vélt felfedezni, amely a szirének természetének kettősségére hívja fel a figyelmünket. Azaz „a költő, az a jóra hívó szirén, akit nem csábítanak el a bűnös szirének. A szirének alapvetően kétféle természetűek lehetnek: egyrészt szirének ülnek az égi szférákban, másrészt ők a bűnök jelképei is Odüsszeusz történetének allegorikus értelmezése által. [...] Ez a fajta jelentésbeli megkettőzés – retorikai terminus technikussal *geminatio* – a fennkölt, magasztos stílus eszköztárába tartozik Tasso szerint.”²⁹ Egyszóval a hajóban ülő költő-szirén a „jó” szirén, a vízben lubickoló és szépítkező csábító szirének pedig a „rossz” szirének.³⁰ Ez az interpretáció valóban feloldja azt az ellentmondást, hogy ha a szirének általában gonosz lények, akkor miért nevezi a költő magát is szirénnek. A szirének kettőssége még egyértelműbbé válik viszont, ha a *Syrena*-kötetben fellelhető két különböző költői szerep jelképeiként értelmezzük őket. A vízben úszkáló szirének a szerelmi verseket író, a hajóban ülő szirén pedig a magasztosabb témákat feldolgozó politikai, közéleti eposzt és epigrammákat, valamint a *Feszület* himnuszot író kétfajta költői ént reprezentálják. Mindez teljes mértékben egybevághat azokkal az új, az egész *Syrena*-kötet kompozícióját szem előtt tartó értelmezésekkel, amelyek szerint a kötet a szerelemtől és a szerelmi költészettől megszabaduló költő életútját meséli el, aki a kötet végén, immár saját nevére találva, végleg búcsút int a szerelemnek, és utána csak a politikum dolgaival fog foglalkozni.³¹ Mindez nemcsak a költői szerepekkel való játéknak, hanem az életrajzi tényeknek is megfeleltethető. A tükrös szirén a szerelmi költészetet jelképezi, amelyet már maga mögött hagyott a hajóban ülő szirén-költő. Nem megtagadta, hanem inkább meghaladta. A szerelem már nem bántja, ezért a kagylót felkínáló (ami a reális szerelmi csábítást is jelképezheti) szirénre rá se néz.

Az egész címlap ügy még érdekesebb megvilágításba kerül, ha bevonjuk vizsgálódásaink körébe a horvát *Syrenát* is. Zrinka Blažević és Suzana Coha egy magyarul is olvasható tanulmányában a két *Syrena* címlapképeit is elemzik.³² Már csak azért

²⁹ Kiss, *Imagináció és imitáció Zrínyi, i. m.*, 129–130.

³⁰ Hasonló logikát követve beszél Knapp Éva Orpheusz-szirénről (Zrínyi) és Vénusz-szirénéről (a tengerben úszkáló alakok): KNAPP Éva, *Zrínyi Miklós Adriai tengernek Syrenaia (Bécs, 1651) – a díszcímlap könyvészeti, ikonográfiai és irodalmi értelmezéséhez*, Könyvtári Figyelő, 63(2017), 2. sz., 228.

³¹ A *Syrena*-kötet újfajta értelmezését elsőként Bene Sándor fogalmazta meg a 2014. május 21–24-én Szekszárdon tartott konferencián a „*Poklokban vagyok hát, nem kell oda mennem...*” (*A Syrena-kötet kontextusa és kompozíciója*) című előadásában. Később nyomtatásban is közölt elméletéből részleteket: BENE Sándor, *Adriai tengernek Syrenaia Groff Zrínyi Miklós – a kötetkompozíció*, Irodalmi Magazin, 4(2014), 2. sz. 47–50. – BENE Sándor, *A költő Zrínyi Miklós = Miklós Zrínyi, the Poet in Zrínyi-album / Zrínyi Album*, szerk. HAUSNER Gábor, Budapest, Hadtörténeti Múzeum – Zrínyi Katonai Kiadó, 228–248. – BENE, *Szirének a térképen, i. m.*, 45–54. Korábban a kötetet már Szörényi László is mint lírai önéletrajzot elemezte: SZÖRÉNYI László, *A szerkesztett verskötet mint a szerző ifjúkori önarcképe 1651: Adriai tengernek Syrenaia: Groff Zrínyi Miklós = A magyar irodalom történetei I*, szerk. JANKOVITS László, ORLOVSZKY Géza, Gondolat, Bp., 2007, 467–487.

³² Zrinka BLAŽEVIĆ, Suzana COHA, *Zrínyi Péter – a hősteremtés irodalmi modelljei és stratégiái = A Zrínyiek a magyar és a horvát történelemben*, szerk. BENE Sándor, HAUSNER Gábor, Bp., Zrínyi Kiadó, 2007, 137–165.

is kellene reflektálnia a magyar kutatásnak Blažević és Coha megállapításaira, mert az egyébként két kiváló horvát szerző összemosza a két *Syrena* címlapképét, és olyan üzenetet tulajdonít a magyar változat címlapképének és ezáltal az egész *Szigeti veszedelemnek*, amely csak a horvát változat esetében igazolható.

Már maga a címlap is [a magyar *Syrenáról* van szó, N. L.] (a jól ismert, félig emberi, félig állati lény, a szirén ikonológiai motívumának felidézésével, amely egyszerre jelképezi a szépséget és a halált, illetve az illúzió csábító veszélyét) azt sugallja, hogy az *ambivalencia lehet az egész műhöz kulcsot adó formai, tartalmi és ideológiai rendezőelv*. Ezt az alapeszmét ikonográfiailag a címlapon a gályát kormányzó páncélos vitéz allegorikus alakja jeleníti meg, aki teljes közönnyel fogadja a két szirén csábító gesztusait: közülük az egyik a szépséggel próbálja megidézni, a másik koronával kínálja. Ugyanakkor paradox módon, a földi javak iránt érzéketlennek lefestett vitéz alakja ellentmond a címlapkép által szintén megidézett, népszerű barokk „állam-hajó” metaforának, ez utóbbi ugyanis kétséget kizáróan a kormányos politikai ambícióira – azaz a nem sokkal korábban beiktatott horvát bán nádori ambícióira – utal, s egyszersmind a legfontosabb uralkodói erények, a constantia (állhatatosság) és a modestia (mértékletesség) értékeit is képviseli.³³ (Kiemelések: N. L.)

Azért idéztem ilyen hosszan Blažević és Coha szövegét, mert úgy vélem, hogy a két horvát szerző a túlértelmezés csapdájába esett. Kezdjük mindjárt néhány tárgyi tévedéssel: a magyar *Syrena* címlapján a hajóban ülő hősnek az egyik szirén nem koronát, hanem közönséges kagylót nyújt. És ezzel megdől sajnos a fenti idézet második részének az állítása is. Nem vagyok ugyanis biztos abban, hogy a *Syrena* címlap hajója az állam-hajó metafora ábrázolása volna, és kétséget kizáróan a kormányosnak (Zrínyinek) a nádori ambícióira utalna. 1651-ben, amikor megjelent a magyar *Syrena*, a nádorság kérdése teljesen irreleváns volt. Pálffy Pált 1649 tavaszán minden bonyodalom nélkül választották nádorrá, úgy, hogy ráadásul a többi jelölt (akik között természetesen Zrínyi ott sem volt) mind visszalépett még a szavazás előtt. Egyáltalán nincs tudomásunk arról, hogy a *Syrena*-kötet írása közben (1645–1648) Zrínyi a horvát bán mellett, netán a nádorságra is pályázott volna. 1645. szeptember 25-én Draskovics János nádorrá választása is zavartalanul ment végbe. 1653. november 26-án Pálffy Pál nádor meghalt, és ezután már viharos háborgások közepette került sor a már sokat elemzett 1655. évi nádorválasztó országgyűlésre. Ebből az időből közismertek Zrínyi nádori ambíció, még ha nem is látunk minden részlet tisztán, de azt azért merészség volna feltételezni, hogy már 1651-ben épp a *Syrena* címlapképének segítségével szeretett volna üzenni Zrínyi a magyar nemességnek eljövendő nádori aspirációiról.

Amíg nem készül el a két mű tüzetes összehasonlítása, addig persze nem rajzolhatunk teljes képet a problémáról, de az a címlapképek összehasonlítása révén is nyilvánvaló, hogy a horvát szerzők meglátásai a horvát *Syrena* címlapmetszetére maradéktalanul alkalmazhatók. Ezen a szirének már valóban koronát (a kulcsok, olajfa és pálmaágak mellett – csupa hatalmi szimbólum) nyújtanak a hajóban ülő szirénnek (ezúttal Zrínyi Péternek), aki nem fordítja el fejét, mint Miklós, hanem látható

³³ BLAŽEVIĆ, COHA, *Zrínyi Péter – a hősteremtés irodalmi modelljei és stratégiái*, i. m., 138.

érdeklődéssel nézi a csábítókat. Péter hajója nem kagyló, hanem fegyverekkel rakott hadi gálya, amely egy horvát zászlóval fellobogózott erőd fele halad. Az árbócon lengő szalagon harcias jelige: *Vincere aut mori* (győzni, vagy meghalni). A hajó vitorláján a Zrínyi Miklós címadását imitáló mondat: *Adrianszkoga mora Syrena Groff Zrinszki Petar*. Itt valószínűleg annak a ténynek, hogy Zrínyi Péter is szirén nincs semmiféle rejtett értelme, pusztán annyit jelez, hogy ő is költő. Péter hajója felett egy trombitáló angyal, a hírnevet jelképező Fama repül. A köréje tekeredő szalagon ez olvasható: *Phoebus avet speculo felicia vela tueri*, azaz: Phoebus a tükörrel kívánja védeni a szerencsés vitorlákat. Annyira talányos ez a mondat, hogy én mindenképp Zrínyi Miklós kezét érzem, nemcsak e mondat, hanem az egész kompozíció létrejöttében, hisz a Fama a *Mercurio* címlapján nincs rajta. Az angyal alakjában a Fama és Phoebus, azaz Apollo, a költészet istene is benne foglaltatik. Az angyal mögött felsejlő szelet fújó arc azt jelenti, hogy Zrínyi Miklós hajóját kedvező szelek fújják (lásd *felicia vela* = kedvező szelek által fújt vitorlák). Ezeket a vitorlákat védi egy tükörrel (!) Phoebus, ennek pedig csak úgy van értelme, hogy mint egy tükör a Nap a sugarait a vitorlákra tükrözi. Egyszóval Zrínyi Miklós a költői hírnév jó szele alatt vitorlázik a magyar *Syrena* címlapképéről jól ismert hajójában ülve a parton látható magyar erőd felé. A vitorláról lekerült az *Adriai tengernek syrenaia Groff Zrini Miklós* felirat (hiszen az *Adrianszkogának* nem ő, hanem Péter a szerzője), helyette viszont rákerült a *Sors bona nihil aliud* jelmondat. Az egész kompozíció mintha azt is sugallná, hogy Miklós bizony a pennával keresett hírnevet többre tartja a bajvívó szablyával kiérdemelt katonai hírnévnél, amelyet öccsének enged át, aki igazi hadihajóban ül.³⁴ Ennél többet egyelőre az *Adrianszkoga mora* címlapmetszetének Zrínyi Miklósról vonatkozó részéről a túlértelmezés ingoványos talajára való tévedés veszélye miatt kockázatos lenne mondanom. Annyit azonban szeretnék csupán egyszerű hipotézisként megemlíteni, hogy az angyali szalag feliratának szóhasználat, nagyon áttételesen ugyan, de utalhat akár az *Aeneis* III. 255–269 részére is. A megnevezett helyen a fúriák vezetője közvetíti Aeneasnak Phoebus Apollo jóslatát, aki megígéri, hogy a trójaiak által kért szelek szárnyán el is fognak jutni az itáliai kikötőkbe („mihi Phoebus Apollo/ praedixit, vobis Furiarum ego maxuma pando/ Italiam cursu petitis, ventisque vocatis/ ibitis Italiam, portusque intrare licebit”); igaz ott a fúriák jogtalan öldöklése miatt „falat addig / nem emelhettek, míg éhségtekben az asztalt/ meg nem rágjátok s fel nem faljátok ebédre”. Apolló jóslatát hallva a trójaiak nyomban elhajóznak Itália felé (tendunt vela noti; fugimus spumantibus undis, / qua cursum uentusque gubernatorque vocabat).³⁵ Eszerint a címlapmetszet ezen részének az értelmezése ez lehetne: ahogy Aeneas, úgy Zrínyi Miklós hajóját is Apollo segíti, és ő a garancia arra, hogy Aeneashoz hasonlóan, Zrínyi is szerencsésen behajózik

³⁴ Minderről lásd még: UTASI Csilla, *Az Obsidio Szigetiana horvát fordítása*, Tanulmányok (az Újvidéki Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom tanszékének folyóirata), 2(2016), 17–18.

³⁵ A magyar fordítás: VERGILIUS, *Összes művei*, ford. LAKATOS István, Budapest, Európa Kiadó, 1984. A latin szöveg a Bibliotheca Classica Selecta adatbázisból: <http://bcs.fltr.ucl.ac.be/Virg/V03-192-355.html> (utolsó megtekintés: 2018. 02. 23.).

a kikötőbe, ahol az éhség, (értsd szenvedés, harc) révén Aeneashoz hasonlóan új honfoglalásban (értsd Magyarország török alóli felszabadításában) lesz része.

Feltűnő az is, hogy a Zrínyi Péter hajója körül fickándozó szirének közül egyik kezében sincs tükör. Ha viszont elfogadjuk a Siri-féle *Mercuriótól* eredeztethető szimbolikát – miszerint a tükör magának a műnek a jelképe –, akkor a Fama körül tekeredő szalagfelirat jelentése talán az, hogy a mű által kiváltott (jó) hírnév (a jó szerencse mellett) az, ami feszíti a két Zrínyi vitorláit. Nyílt megfogalmazása ez a propaganda szükségességének, és az *Adrianszkoga* címlapjának harciassága is ezzel a propagandisztikus szándékkal hozható összefüggésbe. Mert mit jelképezhet a két korona? A királyságot? De melyiket: a magyart vagy a horvátot?³⁶ Miért Péternek nyújtják a szirének mind a két koronát? Miért nem fordítja el a fejét Péter a koronát kínáló csábító szirénektől? Ki ellen irányul a címlapkép harciassága? Vajon csupán a török ellen, ahogy azt Galavics Géza hangsúlyozta? Kétségtelen, hogy az *Adrianszkoga* előszavában, amelyet Zrínyi Péter az „egész horvát és tenger melléki határörvidék bátor vitézeinek” ajánlott, a török elleni harcra buzdított: „Miért is nemcsak ezen írásomat, ritmusokat avagy verseket nektek ajánlom, hanem véretem, testemet s életemet is a keresztény hit keleti ellensége ellen ezentúl is megígérem.”³⁷ Ugyanakkor az *Adrianszkoga mora Syrena* esetében egyértelműen politikai kettős beszédéről van szó: miközben látszólag a kötet ideológiája Habsburg-párti, a felszín alatt kimutatható egy Habsburg-ellenes diskurzus is: „Valóban úgy tűnik, hogy a [horvát] Syrenában megalkotott heroikus mártírdráma egésze magán viseli a politikai spektakulum lényegi ambivalenciáját, mivel poétikai és politikai síkon egyidejűleg legitimálja, de fel is forgatja a Habsburg abszolutista propaganda ideológiai mátrixát” – írja Coha és Blažević.³⁸ A Habsburg-ellenesség a VI. énekben elhangzó Halul bég beszédében nyilvánul meg leginkább. Zrínyi Péter négy versszakkal toldotta meg Halul beszédét, amelyekben arról van szó, „hogy a németben oly kevésbé szabad bízni, mint a téli nap sugarában, hogy Zrínyi Miklós holtáig várhatja a német segítséget, hogy a német inkább föld alá kívánja vagy elvesztené őt, mintsem hogy segítséget küldjön neki; fontolja meg Zrínyi, hogy a német nemcsak a magyarnak ellensége, hanem még ennél is jobban gyűlöli a horvátot; mennél hívebb ez, annál rosszabb indulattal fizet a német.”³⁹

Az *Adrianszkoga* egészében erőteljesebb és közvetlenebb a személyi és a családi kultusz propagálása is, mint a magyar *Syrenában*. Nem véletlenül zárja a kötetet

³⁶ Bene Sándor szerint Zrínyi Péter inkább a horvát, mint a magyar korona iránt táplált reményeket: „Zrínyi Péter, mint azt akár horvát báni ténykedése, akár a későbbi összeesküvésben táplált ambíciói mutatják, komolyan számolt a horvát uralkodói cím megszerzésének lehetőségével” (BENE, *Szirének a térképen*, i. m., 44).

³⁷ Az előszó magyar fordítását lásd: PISZAREVICS Sándor, *A magyar és horvát Zrínyiász*, Zágráb, Kir. Országos Könyvnyomda, 1901, 32–33.

³⁸ BLAŽEVIĆ, COHA, *Zrínyi Péter – a hősteremtés irodalmi modelljei és stratégiái*, i. m., 143.

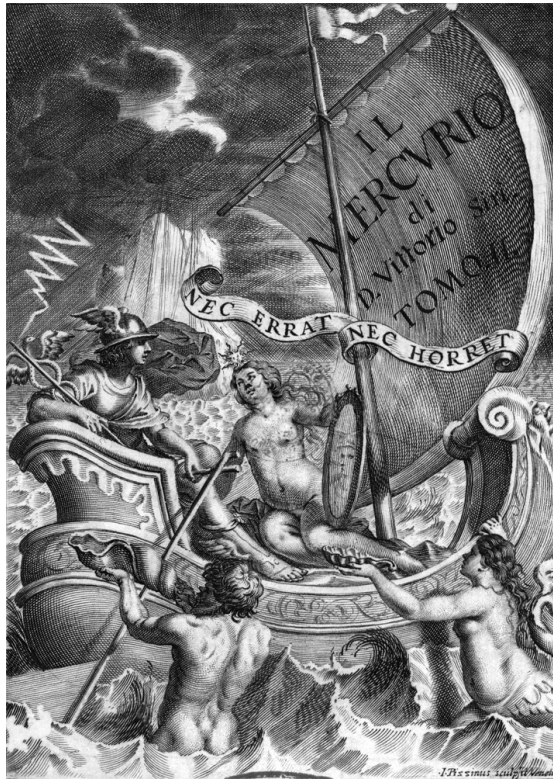
³⁹ Halul beszédének összefoglalását Szegedy Rezső alapján idézem: SZEGEDY Rezső, *Zrínyi Miklós és a Szigeti veszedelem a horvát költészetben*, ItK, 25(1915), 4. sz., 411–412.

a Zrínyi család címere, és a kötetben Zrínyi Péterről is szerepel egy metszet. A horvát *Syrena* címlapképének az lenne tehát az üzenete, hogy a török ellen a harctéren és a propaganda eszközeivel vitézül harcoló Zrínyi Péternek a hatalmi jelképek lennének a jutalmái? Mindenesetre merész sugalmazás, főleg 1660-ban, amikor sem a magyar, sem a horvát királyság ügye nincs még napirenden. Zrínyi Péter ekkor még csak nem is horvát bán. A kötetben szereplő arckép szerint is csak zenggi és horvát tengeremelléki főkapitány (*Segniae et Partitum Maritimarum supremus capitaneus*). Később azonban már megindul a híresztelések özöne. 1663 novemberében de Bonsy bécsi francia követ még csak arról ír, hogy egyes magyarok XIV. Lajost látnák szívesen magyar királyként. 1664. szeptember elején Zrínyi Péterné Velencében a francia követtel tárgyal, aki később a Zrínyiek bizalmas emberének, egy bizonyos Altovidinek azt a lehetőséget is felvillantja, hogy a franciák Zrínyi Pétert segíteni fogják a magyar korona megszerzésében. A Zrínyi fivérek arra is hajlandók lettek volna, hogy biztosítékként Zrínyi Miklós fiát a párizsi udvarba küldjék. Mindeközben a bécsi francia követ, Grémonville lovag Bécsben az ifjú Bethlen Miklóssal tárgyal. Bethlen Bécsből Csáktornyára sietett, hogy előkészítse Zrínyi bécsi útját, amely alkalommal a horvát bán személyesen is tárgyalhatott volna Grémonville-lel. Zrínyi utazása 1664. november 19-re volt kitűzve.⁴⁰ A szerencsétlen vadászbaleset után 1664. november 29-én a pápai nuncius Bécsből ismét csak azt írta, hogy egyesek azt híresztelik, Zrínyi Miklós Magyarország királya szeretett volna lenni, de az csak alaptalan rágalom, amelyet a bán rosszakarói terjesztenek.⁴¹ Vajon mindezen tervezetések propagandisztikus képi megformálását láthatjuk a horvát *Syrena* címlapmetszetén?

⁴⁰ HÉJJAS Eszter, *Magyarország 1663-64-ben, a francia diplomáciai jelentések tükrében*, ItK, 91-92(1987-88), 1-2. sz., 201-202.

⁴¹ FRAKNÓI Vilmos, *Zrínyi Miklós pályájának vége, 1664 április-november: közlemények a vatikáni levéltárból*, Történelmi Tár, 17(1894), 4. sz., 592-593.

Ábrák

1. ábra

Vittorio Siri, *Il Mercurio, ovvero historia de'correnti tempi*, 2. köt., Casale, 1647, címlap.
A Zrínyi könyvtárban meglévő Mercurio-példányból (Zágráb, Nacionalna i Sveučilišna
Knjižnica u Zagrebu, BZ 51.)

2. ábra
A magyar Syrena címlapképe

3. ábra
A horvát Syrena címlapképe
(MTA Könyvtárának példányából)